

Plaats, maken en lichaam: hoe ik tot muzisch coachen kwam

Het is vrijdag 7 oktober 2015 en ik zit in een prettig herfstzonnetje de gesprekken die ik zojuist met mijn studenten heb gevoerd te overdenken. Ik ben geraakt door hun ideeën, betrokkenheid en door de kwetsbaarheid die ze tonen. Eén studente vertelde me dat de manier waarop we in gesprek zijn over haar onderzoek lijkt op de begeleiding van haar beeldend proces en dat ze dit heel prettig vindt. Deze opmerking raakt me en ik vraag me af waar dat door komt. Misschien omdat ik als “theoriedocent” tot nu toe met wat meer afstand het leerproces van mijn studenten heb gevolgd? Komt het omdat de begeleiders van het beeldend werk meer individueel contact hebben en ik vooral lesgeef aan groepen? Of komt het ook door wat ik doe en wat ik meebreng als begeleider in deze gesprekken? Ik kan nog niet exact duiden wat ik inzet, maar duidelijk is dat ik een andere setting heb gekozen. Ik bezoek de studenten nu in hun ateliers op de Tractieweg en wissel gesprekken in kleine groepen af met individuele gesprekken.

Tijdens deze mijmering op het terras zijn we ruim vier weken op dreef met het project BOUW, waarin we de vierde jaars van de docentenopleiding Beeldende Kunst stimuleren om “authentiek” te leren. We hebben de schotten tussen de vakken, met de daarbij horende opdrachten en toetsvormen losgelaten en we vragen de studenten een “authentiek project” te formuleren. Dit is nog erg vaag en open en met elkaar zijn we de kaders en de mogelijkheden aan het verkennen. Een paar zaken zijn duidelijk: we willen het kunstenaarschap en het docentschap met elkaar verbinden en we willen dat de studenten aan de slag gaan vanuit hun persoonlijke leervragen en meer dan voorheen hun eigen leerproces gaan sturen.

Het project BOUW is exemplarisch voor de onderwijsontwikkeling in onze opleiding en wat ben ik blij dat ik tijdens dit turbulente jaar waarin we volop aan het pionieren zijn, deel mag uitmaken van het lectoraat Kunst en Professionalisering van Bart van Rosmalen. De bijeenkomsten van het lectoraat leveren de voor mij broodnodige reflectiemomenten, bieden inspiratie en ik tref daar een fijne groep collega's, die met vergelijkbare ontwikkelingen en dilemma's aan het stoeien zijn. Dit kan ik nu terugblikkend op afgelopen studiejaar vol overtuiging zeggen, maar aan het begin van dit jaar overheersten bij mij twijfel en onzekerheid, want dat muzische perspectief klonk voor mij nog erg vaag en wat moest ik als theorie docent tussen al die makers?

Ben ik ook een maker?

Mijn eerste kennismaking met het lectoraat was op een mooie zomerdag eind augustus 2015. Het nieuwe studiejaar lag vers voor ons, het project BOUW moest nog starten en hoewel Bart mij ervan overtuigd had dat dit project interessant materiaal voor het lectoraat kon opleveren, vroeg ik me op de fiets naar die eerste bijeenkomst af of ik iets zinnigs kon bijdragen aan een groep onderzoekers die zich vooral op het makerschap richt. Ik zag op dat moment nog niet hoe ik dat 'doceren vanuit makerschap' met mezelf kon verbinden...

Ik ben docent kunstgeschiedenis en gewend te beschouwen, te analyseren en te vertellen. Ik hou van mijn vak en ik geniet ervan om samen met studenten de kunstgeschiedenis te ontdekken en te doorgronden. Daarnaast begeleid ik studenten tijdens hun onderwijsstages en eindonderzoeken. Ik geef les aan makers en probeer het makerschap zoveel mogelijk te verbinden met de kunstgeschiedenis en het leren lesgeven. Zo dacht ik die ochtend na over hoe ik doceer vanuit makerschap.

Later die dag werd mij duidelijk dat ik het makerschap heel direct verbonden had met het kunstenaarschap en leerde ik wat Bart verstaat onder *beschouwen door te maken*.¹ Ik werd uit mijn comfortzone getrokken en gegrepen door het muzische werkproces. Gedurende het jaar volgden andere bijzondere sessies met onder andere theatrale dialogen², samengestelde gedichten³ en systemische

1 Rosmalen, B. van. (2016) *Muzische Professionalisering*. Utrecht: uitgeverij IJzer.

2 Zie ook www.musework.nl/nl/page/525/theatrale-dialog

3 Zie ook www.musework.nl/nl/page/980/samengesteld-gedicht

reflectie.⁴ Ik leerde muzisch reflecteren en gebruik te maken van mijn verbeeldingskracht en mijn lichaam. Gaandeweg begon ik te zien dat ik wel degelijk iets maak. Ik ontwerp lessen, organiseer ontmoetingen, voer gesprekken en laat mensen reflecteren.

Zoals ik het nu zie, gaat maken over samen spelen, ontdekken, onderzoeken en over samen leren. Deze opvatting van het makerschap wil ik in dit stuk verder verkennen en verbinden met mijn rol als begeleider. Ik zal hiervoor putten uit mijn ervaringen tijdens het project BOUW en de gesprekken die ik heb gevoerd met mijn studenten. Maar eerst wil ik – geheel in de muzische traditie – wat vertellen over mijn inspiratiebronnen.

Wat zijn mijn bronnen?

Mijn eerste bron draag ik al jaren met mij mee, het is het boek *The Courage to Teach – Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life* van Parker J. Palmer (1998). In dit boek richt Palmer de aandacht op de persoon die lesgeeft en op de identiteit en integriteit van de docent. Een citaat uit zijn boek dat mij elke keer opnieuw weer raakt:

In iedere klas die ik lesgeef, hangt mijn vermogen om contact te maken met mijn leerlingen en om hun in contact te brengen met het onderwerp minder af van de methoden die ik gebruik, als wel van de mate waarin ik mijzelf ken en

vertrouw, en mijn bereidheid mijzelf kwetsbaar en beschikbaar op te stellen in dienst van het leren.

In dit boek verkent Palmer het innerlijk landschap van de leraar en betoogt hij onder meer dat zelfkennis, reflectie en eigenheid belangrijker zijn voor goed lesgeven dan het beheersen van technieken en methodes. Niet alleen de inhoud van zijn boek inspireert mij, maar ook de manier waarop hij zijn ervaringen beschrijft: hij vertelt verhalen, put uit zijn eigen ervaringen en gebruikt dichters, filosofen en wetenschappers om zijn standpunten kracht bij te zetten. Nu ik zijn boek weer herlees, zie ik veel raakvlakken met het muzische perspectief zoals Bart dit beschrijft. Zo beschrijft Palmer lesgeven en leren als “een toestand van creatieve spanning” en geeft hij zes paradoxale vormen van spanning, die kunnen bijdragen aan een onderwijskundig ontwerp:

1. De ruimte moet begrensd en open zijn;
2. De ruimte moet gastvrij en ‘geladen’ zijn;
3. De ruimte moet zowel de individuele leerling als de groep uitnodigen de eigen stem te laten horen;
4. De ruimte moet recht doen aan de ‘kleine’ verhalen van de leerlingen en de ‘grote’ verhalen van het vakgebied en de traditie;
5. De ruimte moet afzondering respecteren en dat omringen met de bronnen van de groep;
6. De ruimte moet uitnodigen tot stilte en spreken.⁵

4 Zie ook www.musework.nl/nl/page/3797/systemisch-reflecteren

5 Parker, P. J. (1998). *The Courage to Teach – Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers. p. 66
In de Nederlandse vertaling (2005) *Leraar met hart en ziel*.

In deze paradoxale vormen van spanning zie ik overeenkomsten met de muzische opvoering en de aandacht voor de vorm van het werk zoals Bart dit beschrijft.⁶

In één van de laatste hoofdstukken van zijn boek geeft Palmer zijn visie op een leergemeenschap: *Deze gemeenschap moet op een dusdanige manier vorm krijgen dat zij het vermogen tot verbinding met de kern van het authentiek onderwijs maakt.* Palmer stelt dat in deze leergemeenschap het onderwerp centraal staat en dat iedereen in de leergemeenschap een relatie aan kan gaan met het onderwerp. Voor mezelf heb ik dit vertaald naar een collectief dat *samen* in dialoog gaat over een onderwerp. Dit onderwerp kan een kunstwerk zijn, een tekst, een pedagogische kwestie of bijvoorbeeld een vraag als: wat is een goede kunstdocent? Wat ik interessant vind is dat Palmer aangeeft dat de leden van een leergemeenschap niet als gelijken hoeven aan te treden. Dus of je meer of minder expertise hebt in relatie tot het onderwerp, doet er niet toe. Het gaat erom dat verschillende ervaringen met en verschillende perspectieven op het onderwerp de ruimte krijgen.

Van Palmer heb ik geleerd dat de vraag: *wie is de persoon die lesgeeft?* er toe doet, dat lesgeven gaat over het ruimte geven aan tegenstellingen en zoeken naar verbindingen én dat de keuze voor het onderwerp dat je samen onderzoekt van belang is. Dit brengt mij bij mijn volgende inspiratiebronnen: Folkert

Haanstra en Emiel Heijnen. Haanstra heeft het ideaal van de authentieke kunsteducatie beschreven. Hij pleit voor een vorm van kunsteducatie, waarbij de verbinding wordt gezocht tussen de eigen kunstzinnige interesses en beleving van leerlingen en de professionele kunstwereld.⁷ Heijnen heeft een model ontwikkeld waarbij docenten lessen ontwerpen vanuit het snijvlak van populaire cultuur, actuele kunst en maatschappelijke kwesties.⁸ Zij leren mij hoe kunstonderwijs betekenisvol kan zijn en hoe we tot keuzes kunnen komen voor boeiende en relevante onderwerpen. Authentieke kunsteducatie zet de persoonlijke ervaringen die we opdoen door kunst te maken en te beschouwen in een breed sociaal-cultureel verband. Ik vind het interessant om het ideaal van authentieke kunsteducatie in verband te brengen met het concept van de docent als maker. Heijnen stelt: *Een hoogwaardig, vernieuwend kunstcurriculum kan in mijn ogen alleen gerealiseerd worden wanneer scholen erkennen dat het ontwerp ervan een creatief proces is en wanneer zij kunstdocenten de ruimte bieden voor collectieve vormen van educatief ontwerp.*⁹

Mijn verhaal over mijn inspiratiebronnen is niet compleet zonder aandacht te besteden aan het belangrijkste onderwerp van mijn vakgebied: de kunst. Om te illustreren op welke manier kunst en kunstenaars mij inspireren bespreek ik hier een maker die het leven zelf tot kunst verheft: Grayson Perry. Ik kies hier voor Perry, maar had net zo goed een verhaal

6 Zie onder andere p. 212 van *Muzische Professionalisering*

7 Haanstra, F. (2001), *De Hollandse Schoolkunst*, Uitgeverij Cultuurnetwerk

8 Heijnen, E. (2015). *Remixing the Art Curriculum*, proefschrift

9 Heijnen, idem

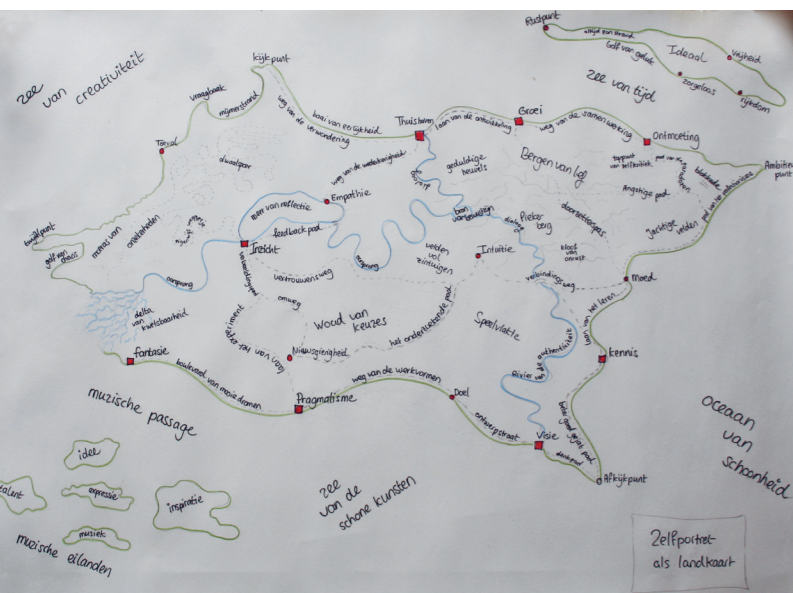
Grayson Perry en de kenilworth am1, 2010

kunnen vertellen over Pablo Picasso, Yves Klein, Sophie Calle of Marina Abramovic, allemaal kunstenaars die ik bewonder omdat ze kunst maken vanuit een persoonlijke noodzaak en dit met enorme verbeeldingskracht openbaar maken. Grayson Perry past moeiteloos in het model van Heijnen, hij weet op geniale wijze de populaire cultuur te verbinden aan maatschappelijke thema's zoals religie & mythologie, identiteit & gender, conflict & oorlog. En daarbij is zijn werk ontzettend goed en knap gemaakt. Ik bewonder de wijze waarop hij de kunstgeschiedenis verbindt met actuele maatschappelijke kwesties en hoe hij zijn persoonlijke ervaringen, gedachten, gevoelens, passies en onzekerheden gebruikt om kunst te maken, die communiceert en veel mensen raakt. Perry wil kunst toegankelijk maken voor een groot publiek:

In de kunstwereld vindt men dat licht beschamend: als kunstenaar hoor je je uiterste best te doen moeilijk te zijn. Wil men dan niet dat mensen komen kijken? Soms is een tentoonstelling zo'n ontmoedigende ervaring. Dan sta je buiten en heb je het gevoel huiswerk te hebben gedaan. Dat je hebt staan lezen om het op de een of andere manier te begrijpen, in plaats van dat het een zintuiglijke ervaring was.¹⁰

Dit voorjaar bezocht ik de overzichtstentoonstelling van Perry in Maastricht en voor mij was dit een sensatie: een schouwspel waar ik helemaal in opging. Wandelend door de zalen moest ik denken aan de tegenkracht van Bart. Perry ontregelt, kopieert, provoceert, en net wanneer je denkt dat je begrijpt wat hij bedoelt of waar hij heen gaat, doet hij weer iets onverwachts. Hij bespot de kunstwereld en

10 NRC.nl interview met Grayson Perry, geraadpleegd op 4 juli 2016

Map of an Englishman van Grayson Perry heb ik hier verbonden met Palmers uitgangspunt 'het verkennen van het innerlijk landschap van de leraar'. Voor mij was het ontwerpen van deze kaart een mooie oefening in het articuleren van mijn visie op het kunstdocentschap en het bewust worden van de maker in mij.

maakt er deel vanuit. Hij omarmt het publiek en probeert zijn toeschouwers. Het gebeurt mij niet vaak dat ik tijdens het kijken naar kunst zin krijg om zelf ook iets te maken. Perry had dat effect op mij... Zijn *Kaart van een Engelsman* heeft me geïnspireerd tot een muzische werkingsvorm: het ontwerpen van een landkaart die het innerlijk landschap van een kunstdocent weerspiegelt.

Grayson Perry zie ik, ondanks al zijn verkleedpartijen en alter ego's, als een authentiek kunstenaar. Authentiek omdat wat hij met zijn werk uitdraagt oprecht is en hij een eigen stem en beeldtaal heeft ontwikkeld. Wat mij intrigeert is hoe Perry vaak heel letterlijk, verwijst naar zeer diverse bronnen, zoals de klassieke mythologie, William Hogarth, hedendaagse reclames en objecten van inheemse stammen. Perry verzamelt, kopieert en husselt allerlei bronnen door elkaar en vertelt zo op fascinerende wijze verhalen, waarin het hem lukt voor de hand liggende cliché's te vermijden. Dit gegeven wil ik verbinden met het makerschap van docenten. Als docent leg ik verzamelingen aan en met al die verschillende verzamelingen maak ik nieuwe combinaties. Zo bezien kunnen we het ontwerpen van lessen vergelijken met het maken van collages of assemblages, waarbij ready mades en 'found footage' gecombineerd worden met persoonlijke fascinaties en vragen van docenten en studenten.

Authentiek leren

Het is niet toevallig dat de term authenticiteit terug komt in alle bronnen die ik beschreven heb. Voor mij is het belangrijk om authentiek te zijn als docent. Dit houdt dus niet in dat alles wat ik doe of maak uniek of origineel is. Authentiek lesgeven en authentiek leren gaan voor mij over oprecht en integer zijn. Lesgeven is een voortdurend ontmoeten, ik ontmoet studenten en collega's en ik ga relaties aan met uiteenlopende onderwerpen. Ik kan dit vaak alleen uitoefenen vanuit oprechte belangstelling voor de mensen en onderwerpen die ik ontmoet.

Ik kom terug bij het project BOUW en mijn rol als begeleider. In dit project willen we 'authentieke leersituaties' creëren. Voor de helderheid geef ik hier de definitie van authentiek leren zoals Haanstra en Heijnen die hanteren: *Een proces van leren waarbij de lerende voor hem of haarzelf betekenisvolle inzichten verwerft, primair startend vanuit de intrinsieke motivatie en voortbouwend op bestaande inzichten. Authentiek leren vindt plaats in voor de lerende relevante, praktijkgerichte en levensechte contexten, waarbij hij/zij een actieve constructieve en reflectieve rol vervult, mede via de communicatie en interactie met anderen.*¹¹

Bij het ontwerp van het project BOUW zijn we uitgegaan van een relevante en praktijkgerichte context: het lesgeven in de kunstvakken van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Als kader voor het project hebben

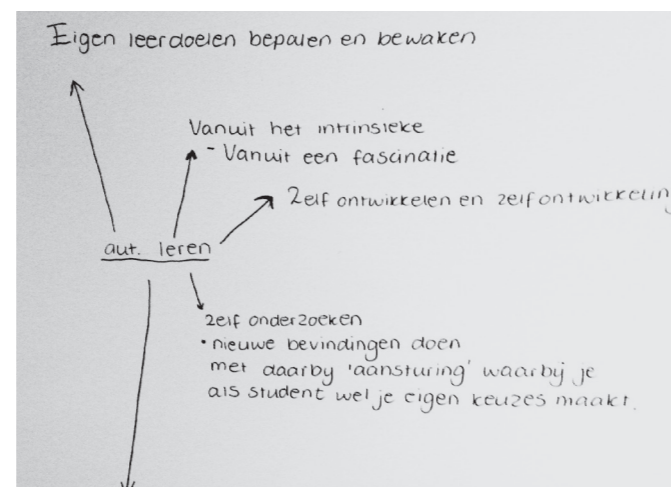
we het model van Heijnen aangepast en zoeken we samen met de studenten naar het snijvlak tussen hun eigen ervaringen als beginnend docent, de hedendaagse kunst en hun eigen praktijk als maker én actuele discussies die spelen in het (kunst)onderwijs. We laten studenten een authentiek project ontwerpen: een complexe taak die ze zelf mogen bedenken, die aansluit bij hun eigen ervaring en leervragen, maar ook bij de praktijk van het kunstonderwijs. Hoe ze dit project onderzoeken of vormgeven mogen ze zelf invullen. De rol van de docent is die van coach. Hij of zij kan visies, onderwerpen en oefeningen aandragen, én sluit aan bij de eigen leervragen van de studenten.

Nu zijn we terug bij mijn mijmering aan het begin van dit verhaal: we hebben de studenten autonomie en ruimte gegeven, dat werkt inspirerend. Er ontstaan mooie gesprekken en originele projecten. Maar wat zet ik in tijdens deze begeleidingsmomenten? Wat typeert deze manier van coachen en hoe kan ik deze versterken? Zoekend naar antwoorden op deze vragen kwam ik tot een visie op begeleiden, die ik muzisch coachen ben gaan noemen. Voordat ik de karakteristieken van muzisch coachen beschrijf, vind ik het belangrijk de stemmen van mijn studenten laten horen. Ik was benieuwd naar de ervaringen en de ideeën van de studenten over authentiek leren en de rol van de docenten daarbij. Ik heb na afloop van het project BOUW gesprekken met vijf studenten gevoerd. Tijdens deze gesprekken

11 Haanstra, F. (2001). *De Hollandse Schoolkunst*. Uitgeverij Cultuurnetwerk

hebben de studenten mindmaps gemaakt rondom het onderwerp authentiek leren en de kernbegrippen die zij noteren vormden de basis voor de gesprekken. Ik heb de mindmaps met elkaar vergeleken en de uitkomsten samengevat in vijf kernbegrippen:

Eigen keuze: aansluiten bij wat jij zelf wilt leren, je eigen weg bewandelen, werken vanuit eigen fascinaties, ervaringsgericht, je eigen tempo bepalen, ruimte binnen kaders;
Motivatie: inspiratie, ruimte, vrij zijn in het maken, plezier hebben in wat je doet;
Persoonlijke ontwikkeling: (zelf)onderzoek, buiten je comfortzone, zelfsturing, eigen leerdoelen bepalen en bewaken, initiatief leren nemen, wie ben ik, wat wil ik en wat past mij?;
Experimenteren: fouten maken mag, niet bang zijn, inzicht in blokkades in leerproces, hulp durven vragen, open staan voor toeval, lef tonen;
Procesmatig werken: op elkaar reagerend, interactie en begeleiding zijn noodzakelijk, vergelijkbaar met beeldend proces, onderzoeken door ontdekken, ervaren en maken, gebruik maken van meerdere bronnen.

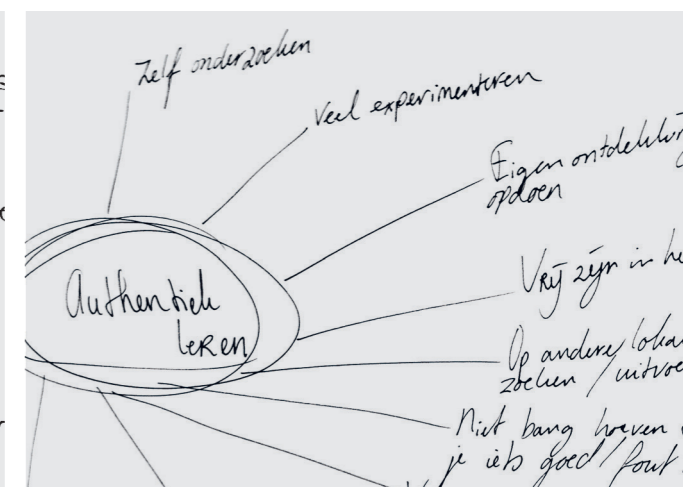
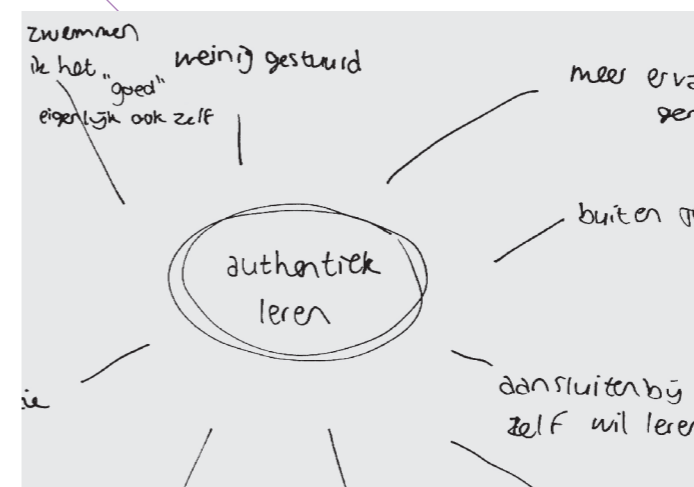
Mindmaps

Muzisch coachen

Zoals uit de reacties van de studenten blijkt zien zij overeenkomsten tussen een authentiek leerproces en het maken van beeldend werk. Hier zie ik aanknopingspunten voor het samenbrengen van het docentschap en het kunstenaarschap, ofwel het leren lesgeven en maken. De parallel met de overdracht, waar we in onze opleiding ook naar streven is prachtig beschreven door mijn college Myrthe Nagtzaam in haar reactie op het lekenpraatje van Bart¹¹:

De goden die heldendaden verrichten zijn in mijn specifieke context de vaak al overleden kunstenaars. Het publiek dat deze heldendaden idealiter zou aanschouwen is in dit geval de leerlingen. De kunstdocent is de muze, die de heldendaden bezingt en daarmee de kunstenaars en de leerlingen met elkaar in verbinding brengt. En, zoals in tegenwoordige interpretaties van het begrip muze vooral naar voren komt, is de muze ook een bron van inspiratie. De muze, oftewel de kunstdocent, is dus niet iemand die zomaar droge feiten overdraagt of doorgeeft, maar zoals eerder genoemd, zorgt voor verbinding en inspiratie.

11 Musework.nl, pagina van Myrthe Nagtzaam, geraadpleegd op 4 juli 2016.

Uit mijn bronnen, de ervaringen met BOUW, de bijeenkomsten met het lectoraat en de gesprekken met mijn studenten heb ik de volgende ingrediënten gedestilleerd die voor mij de basis vormen van muzisch coachen: aandacht voor inspiratie, eigenheid, zelfkennis, reflectie, ontmoeten, verzamelen, samenspel, leren in een collectief, ruimte geven aan tegenstellingen én zoeken naar verbindingen. In andere vormen van begeleiden komen deze ingrediënten ook terug. Wat maakt mijn manier van coachen dan muzisch? Allereerst doet de setting van het coachen ertoe: de plaats, de playground, het atelier. Ik voer gesprekken met mijn studenten in de ateliers waar zij hun beeldend werk maken. Hierdoor kunnen de parallellen tussen beeldend onderzoek en het leren lesgeven expliciet worden gemaakt. Daarnaast werk ik op een makende manier samen met mijn studenten. Dit betekent dat we in het onderzoek naar fascinaties en dilemma's rondom het kunstdocentschap gebruik maken van experiment, verbeeldingskracht en reflectie. Er ontstaat ruimte voor elementen die in een beeldend proces waardevol zijn, zoals het toeval gebruiken en fouten mogen maken.

12 Zie ook www.musework.nl/nl/page/2813/muzische-reflectie

13 Zie voor een beschrijving van nog andere bruikbare werkvormen musework.nl

Tot slot zijn ons lichaam en al onze zintuigen aanspreekbaar in muzisch coachen. Reflecteren gebeurt niet alleen door schrijven of spreken, maar ook door muzische reflecties¹², theatrale dialogen en het verbeelden van leermomenten.¹³